

UNUTULMAYA YÜZTUTAN EL SANATLARIMIZDAN DENİZLİ-UZUNPINAR DÜZ DOKUMALARI

Yard. Doç. Dr. Filiz Nurhan ÖLMEZ¹
Arzu DONAT²

ÖZET: Uzunpınar Denizliye 40km uzaklıkta olup 1200m rakımlı bir beldedir. Uzunpınar 1800 lü yıllarda Yörüklerin toplanmasıyla kurulan ve daha sonra küçük bir köye dönüşen bir yerleşim alanıdır. Uzunpınar'ı ilk kuran Sazak, Çal, Uşak Banaz gibi yerlerden gelen göçebe Yörüklerdir ve bunlar çoğaldıkça büyüyen sulak bir köy haline gelmiştir. Yayla olması ve suyunun bol olması Uzunpınar'ın çabuk bir şekilde büyümesine neden olmuştur. Uzunpınar 1967'de Belediye olmuştur. Halk geçimini çiftçilik ve hayvancılık yaparak sağlamaktadır. Kadınları geri kalan zamanlarında dokuma yaparlar. Uzunpınar'da düz dokumalardan, kilim cicim, az sayıda da olsa keçi kılından dokunmuş düz dokuma ve çuvallar vardır. Özellikle kilim ve cicim dokumaları ile ünlü bir yöredir. 30 yıl kadar önce dokuma yapanların sayısı oldukça fazla iken, son yıllarda bu sayı oldukça azalmıştır. Dokuma anneden kıza geçerek öğrenilmekte ve ürünler çeyiz amacıyla dokunmaktadır. Yani ticari amaçlarla değil, insanların kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yapılmaktadır. Bu araştırmanın amacı Uzunpınar düz dokumalarının renk, dokuma tekniği, desen, motif, kullanım alanı açısından incelenmesi, tanıtılması ve Uzunpınar yöresindeki gelişim süreci ve önemini belirlemektir.

1.GİRİŞ

Denizli İline bağlı Uzunpınar beldesi eskiden kilim ve cicim dokumaların yaygın olarak yapıldığı yörelerimizden biridir. Çiftçilikten geri kalan zamanlarında düz dokumayla uğraşan kadınlar ihtiyaçları için dokuma yapmışlardır. Bu dokumalara kendi gelenek ve göreneklerinden, yaşam tarzlarından izler yansımıştır. Dokuyucular anneden kıza, en eski dönemlerden beri süre gelmiş motif ve desenleri dokuyarak günümüze kadar ulaşmasını sağlamışlardır. Geçmiş bugüne taşıyan, unutulmamasını sağlayan faktörlerden biri motiflerin kuşaktan kuşağa aktararak dokunmasıdır. Böylece bu ata sanatı iki binli yıllara aktararak varlığını devam ettirmiştir.

Uzunpınar, Denizli İline 40 km uzaklıkta olup 1200m. rakımlı bir beldedir. Nüfusu 1990'da 2711, 1997'de 2261 iken 2000'de 2836 olmuştur (<http://www.yerelnet.org.tr/uzunpinar>) (Şekil 1). Yörede okuma-yazma oranı yüksek olup, sağlık ocağı, lise ve Jandarma karakolu bulunmaktadır. Uzunpınar 1800 lü yıllarda Yörüklerin toplanmasıyla kurulan ve daha sonra küçük bir köye dönüşen bir yerleşim alanıdır. Uzunpınar'ı ilk kuran Sazak, Çal, Uşak Banaz gibi yerlerden gelen göçebe Yörüklerdir ve nüfus arttıkça, büyüyen bir köy haline gelmiştir. Ayrıca, yayla olması ve suyunun bol olması Uzunpınar'ın hızlı bir şekilde büyümesine neden olmuştur. 1967'de Belediye olan Uzunpınar'da halk geçimini çiftçilik ve hayvancılık yaparak sağlamaktadır.

Şekil 1. Uzunpınar beldesi

Uzunpınar'da düz dokumalardan kilim ve cicim örnekleri mevcuttur. Keçi kılından çul ve çuvallar dokunduğu da beyan edilmiştir ancak örneğine rastlanmamıştır. Otuz yıl kadar önce yöre kadınları çiftçilikten arta kalan zamanlarında yoğun bir şekilde dokuma yapmaktayken, son yıllarda dokuma yapanların ve bilenlerin sayısı yok denecek kadar azalmıştır (Ubuz 2004). Dokuma anneden-kıza geçerek yapılmakta, görerek

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü, 32100 ISPARTA

² Gözler Kasabası İlköğretim Okulu Öğretmeni, DENİZLİ

öğrenilmekte ve çeyiz olarak dokunmaktaydı. Dokumalar ticari amaçlarla değil insanların kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla üretilmekteydi. Örneğin, eskiden yöre halkından hayvancılıkla uğraşanlar heybe, torba, kıl çul gibi dokumaları kullanmak amacıyla dokurken, çadırlarda barındıkları için keçi kılından düz dokumalar da dokunmaktaydı.

Bu çalışmanın amacı Uzunpınar yöresinde bulunan kilim ve cicim dokumaların renk, motif, desen özelliklerini incelemek, dokumada kullanılan araç ve gereçleri belirlemek, dokuma tekniklerini ve üretilen dokumaları tespit etmek, dokumacılığın günümüzdeki durumunu ortaya koymaktır.

2. MATERYAL VE METOT

Bu çalışmanın materyalini Uzunpınar yöresinde dokunan kilim ve cicim dokumalar, yörede çekilen fotoğraflar, konu ile ilgili literatürler ve görüşme formları oluşturmuştur. Bu çalışmada alan araştırması metotlarından yararlanılmıştır. 2004 yılı Aralık ayında yöreye gidilerek dokumacılarla ve yöre halkıyla görüşülerek dokuma tekniği, kullanılan motifler, motiflerin anlamları, kullanılan araç gereçler, desenleri oluşturan renkler konusunda bilgi toplanmıştır. Verilerin toplanmasında karşılıklı görüşme ile anketle veri toplama metotlarından yararlanılmıştır.

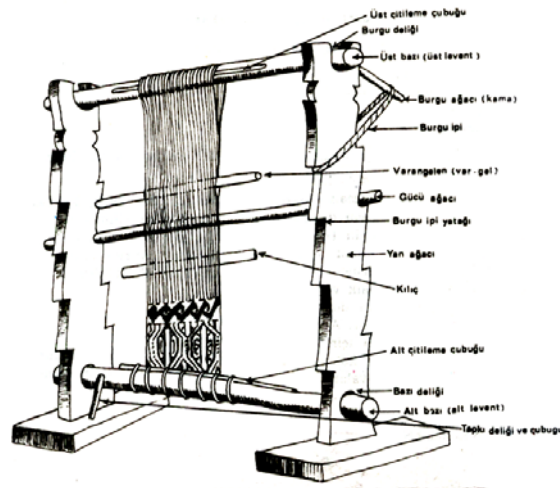
3. ARAŞTIRMA BULGULARI

Bu çalışmada ilk olarak Uzunpınar yöresinde üretilen dokumalarda kullanılan araç ve gereçler incelenmiştir.

3.1. Kullanılan Araç ve Gereçler

Araştırma kapsamına alınan Uzunpınar yöresinde kilim ve cicim dokumalarda kullanılan araç ve gereçler dokuma tezgahı, kirkıt (ahşap veya metal), atkı, desen ve çözgü ipliği, iplik sepeti, makas, bıçak ve varsa bir örnek desenden meydana gelmektedir.

Dokuma tezgahı: Üzerinde dokuma yapılan ahşap ya da metal araçtır. Yörede ahşap ve dikey sarma tezgah kullanılmaktadır. Dokuma yapılan ahşap tezgaha yörede “ip ağacı” adı verilir. Bu tip tezgahlara, alt merdanenin üzerine sarılarak dokumaya devam edildiği için sarma tezgah adı verilmektedir. Tezgahı oluşturan parçalar ise yan ağaçlar, alt ve üst leventler, gücü ağacı ve tezgah avadanlılarıdır yani yardımcı parçalarıdır (Şekil 2). Tezgahın bazı yardımcı parçaları şunlardır: Alt merdanenin sabit durmasını sağlayan *sabitleme demiri*; gerdirme makinesinin üst merdaneye takılmasını sağlayan ve gerdirme çubukları denilen *halkalı düz ve eğri demirler*; tezgahın ortasında bulunan ve çözgü tellerinin gücülenmesinde kullanılan *gücü ağacı* ile çözgülerin dokuma esnasında gergin durmasını sağlayan, *ayarlı gerdirme makinesidir*.

Şekil 2. Sarma tezgah

Kirkıt: Kirkıt sert bir ağaçtan yapılır, metalden yapılanı da vardır. Genelde beş dişli ahşap kirkıt tercih edilmektedir. Dokumanın kalitesine göre ince dişli ya da kalın dişli olanları vardır. Atkı ipliklerini sıkıştırmak için kullanılmaktadır.

İplikler: Çözü ipliği pamuk ya da yündür. Desen ipliği yün olup, motiflerin oluşması için kullanılan renkli ipliklerdir. Desen ipliklerinin rengi dokuyucunun isteğine göre belirlenir. Atkı ipliklikleri yünden yapılır. Eskiden yün iplikler yörede dokuyucuların kendi hayvanlarından elde edilen yapağılardan, kirman ile eğrilerek, tek kat ya da çift kat bükülerek dokumaya hazır hale getirilmekteyken, günümüzde hazır alınmaktadır..

İplik boyama işini ise eskiden dokuyucular kendileri yapmakta ya da gezici boyacılar boyatmaktayken günümüzde hazır alındığı için boyama işlemi yapılmamaktadır. İpliklerin boyanmasında doğal boyalar kullanılmıştır. İplik yapımı ile ilgili eski dokuyuculardan alınan bilgilere göre; ilk olarak, koyunyünleri kırkılıp halatla atılıp temizlenir. Daha sonra yün elde döndürülerek burma işlemi yapılır ve kirman ile eğirme işlemine başlanır. Eğirme sırasında yünün kalınlığı yapılacak dokumaya göre ayarlanır. Eğirme işlemi bitince yumak yapılır; yumak sökelen iplik kelep yapılır. Kelep yıkanıp temizlendikten sonra kurutulur. Kuruyan yün kelep boyamaya hazırdır. Bir kazanın içine su doldurulur. Su ısıtılıp istenen doğal boyar madde atılır (ceviz kabuğu, soğan kabuğu, soba kurumu vb. gibi), su kaynadıktan sonra içindeki boya maddesinden arıtılıp tuz atılır. Kelepler kazan içine bastırılır. Bir sopa yardımıyla karıştırılarak kaynatılır. Kelep boyanınca kazan içerisinden çıkartılıp soğuk suyun içerisine konulup bekletilir. Sonra boyanan iplik, askılara alınıp kurumaya bırakılır. Boyanıp kurutulan iplikler yumak haline getirilir ve dokumada kullanılır.

Makas: Atkı ve desen ipliklerinin kesilmesinde kullanılır. Metalden yapılır. Dokuyucuya dokuma esnasında kolaylık sağlar.

3.2. Dokuma Tekniği

3.2.1. Çözgü çözme ve çözgüye ağız iplinin bağlanması

Çözgü çözme işlemine yapılan dokumanın adı verilir (çul çözmek, kilim çözmek, çuval çözmek gibi). Çözgü aparatı yere dik konumda karşılıklı duran iki demir borudan oluşmaktadır.

Çözgü boyu, dokunacak kilimin boyuna saçak payı eklendikten sonra bulunan mesafeye göre ayarlanmaktadır. Demir boruların yatay eksene dik olup olmadığı kontrol edilip, çözgü ipliği demirlerden birinin alt tarafına bağlanarak, iki boru arasına çapraz olarak sarılmaktadır. Sarma işleminde ipliklerin aynı gerginlikte olmasına dikkat edilmekte ve saymada kolaylık olması için de her elli telde bir işaret olarak, iplik bağlanmaktadır. Dokumanın enine göre, istenilen tel sayısı kadar çözgü ipliği sarıldıktan sonra, ipliğin ucu bağlanıp, her iki tarafına zincir yapılarak çözgünün karışmaması ve düzgün olması sağlanmaktadır. Kenarları örülmüş bir çözgüyü çözgü aletinden çıkarmadan önce ağız ipliği ile bağlamak gerekir. Ağız ipliği genellikle çözgüden farklı renkte sağlam bir ipliktir. Eğer sağlam bir iplik yoksa mevcut çözgü iplikleri birkaç kat bir araya getirilip kıvrılmak suretiyle sağlamlaştırılarak ağız ipliği hazırlanabilir. Ağız ipliğini çözgüye bağlamak için iki el çözgünün iki ucundaki boşluktan geçirilerek çözgü çözme sırasında oluşan çaprazlıktan ortaya toplanır. Sonra ağız ipliği çözgünün ortasında bulunan çapraz ile çözgü çubukları arasında kalan boşluklardan geçirilerek ağız ipliğinin iki ucu bağlanır. Ağız ipliğinin bağlanmış durumdaki iki ucu çözgünün takılacağı tezgâhın eninden daha fazla olmalıdır. Ağız ipliğinin çözgüye bağlanmasıyla çözgünün bağlanması sırasında meydana getirilmiş olan çaprazın karışması böylece çözgünün dolaşması engellenir. Bu nedenle ağız ipliği sağlam olmalıdır.

Ağız ipliği bağlanmış bir çözgü aparatından çıkarılmaya hazırdır. Bunun için önce çözgü çözmeye ilk başlandığı anda çözgü çubuğuna bağlanan düğüm çözülerek kendine en yakın çözgü teline aynı gerginlikle bağlanır. Aynı işlem en son çözülen tel için de uygulanır. Daha sonra çözgü aracının hareketli ucu gevşetilerek bırakılır. Böylece çözgüler gevşemiş olur ve demir çubuklar üzerine kolayca alınabilir.

3.2.2. Çözgünün çubuğa alınması

Bu iş için demir çözgü çubuklarından yararlanılır. Demir çubuklar dokuma tezgâhının alt ve üst merdanelerinde boyu boyunca uzanan yarıklara kolayca girip çıkabilecek uzunlukta ve kalınlıktadır. Demir çubuklar çözgü henüz aparat üzerindeyken düşey durumda, çapraz çözgüler arasındaki boşluklardan sokulur. Böylece çözgü doğrudan doğruya aparatından demir çubuklara alınmış olur. Demir çubuklar, iki kişi tarafından zıt yönlerden çekilmek suretiyle çözgü gergin bir duruma getirilir. Bu noktada çözgünün her yerde aynı gerginlikte olup olmadığı kontrol edilir. Çözgünün demirin her noktasında aynı gerginlikte olması gerekir, değilse, bir kısmı daha bolsa, çözgü tezgaha takıldıktan sonra bol olan tarafa ek kalınlık konularak aynı gerginliğe getirilmeye çalışılır. Kalınlık koymak işe yaramıyorsa çözgüyü yeniden çözmek gerekir. Çözgü gerginliğinde sorun yoksa çözgü demir çubuklara yerleştirilir. Bunun için önce demir çubukların tam orta noktası bulunur. Daha sonra dokunacak dokumanın eninin yarısı demir çubuğun orta noktasından itibaren her iki yana doğru sayılarak, dokuma büyüklüğünde, ölçülerek işaretlenir. Çözgünün iki ucu demir çubuk üzerinde çözgünün bağlandığı bir kenardan itibaren her 10 cm'lik mesafede işaretlenir. Dokunacak dokumanın kalitesine göre 10 cm'de bulunması

gereken sayıda çözgü teli bu kısma düzgünce yerleştirilir. Gerekirse 10cm' ye ayrılan alanlar bağlanır. Aynı işlem çubuk üzerinde de uygulanır.

3.2.3. Çözgünün tezgâha yerleştirilmesi

Demir çubuklar üzerine alınan çözgü bu aşamadan sonra tezgâha yerleştirilir. Önce alt ve üst merdaneler çevrilerek yarıkların tezgâhın ön tarafına gelmesi sağlanır. Merdanelerin bu konumları bozulmadan üzerinde çözgü bulunan demir çubuklardan biri merdane üzerindeki yarığa yerleştirilir. Üst ve alt merdaneler ile gücü ağacı üzerinde onar cm. işaretlenmiş çizgiler bulunur. Tezgâhın kurulması aşamasında çizilmiş olan bu çizgilerin üst merdane, gücü ağacı ve alt merdane üzerinde aynı düşey düzlemde bulunmasına dikkat edilir. Bunu kontrol edebilmek için bir cetvel kullanılır. Çözgünün düzgün olması sağlandıktan sonra demir çubuk üst merdaneye sarkıtılır. Altta kalan çözgü tellerinin tamamı üst merdaneye sarılır. Başta kalan alt demir çubuk alt merdaneye yerleştirilir ve sabitlenir. Çözgü ipliği üzerinde bulunan ağız ipliği tezgâhın yan taraflarına, içe gelecek şekilde 2 yandan bağlanır daha sonra aktarma işlemine geçilir.

3.2.4. Çözgünün aktarılması

Tezgâha yerleştirilen çözgünün karışık durumdan kurtarılması için aktarılması gerekir. Aktarma işlemi pratik olarak çözgü ipliklerinin alt ve üst leventler üzerinde düzeltilerek üst üste gelenleri açmak ve paralel hale getirmektir. Bunu yapabilmek için birkaç kez alt ve üst leventle sarmak ve taramak gerekir. Önce çözgü iplikleri ağız iplinin arasından taranarak alt merdaneye sarılır. Bu esnada çözgü tellerine hafifçe vurarak ya da elle çekilerek tellerin yerleşmesi ve merdaneye temas etmesi sağlanır. Bu işlem, çözgüler ağız iplinin arasında kolayca sağılmaya başlayınca kadar yapılır. Aktarma işlemi bitince çözgünün gerdirme düzeneği takılarak gerilmesi sağlanır ve bolluk alma işlemi yapılır. Bunun için gergin çözgüler bir miktar alınarak avuç içinde toplanır. Öne doğru çekilerek merdane üzerinde iyice oturması sağlanır. Bu işlem bütün çözgüleri uygulanır ve böylece bollaşan çözgüler gerdirme düzeneğiyle yeniden gergin duruma getirilir.

3.2.5. Kilim ve cicim dokuma tekniği

Gerdiren çözgüler dokumaya hazırdır. Dokumaya başlamadan önce iki sıra zincir örgü ve asıl desene geçmeden önce 5cm uzunluğunda ayak- astar dokuma örülür. Daha sonra desen iplikleriyle dokumaya başlanır. Uzunpınar'da uygulanan dokuma teknikleri kilim ve cicim teknikleridir.

Kilim: Dokuma boyunca önlü arkalı çift sıra halinde olan çözgü ipliklerinin arasından bir ön ve bir arkadan geçen enine atkı ipliklerinden oluşan ve çözgülerin atkılar tarafından tamamen örtüldüğü bir dokuma türüdür. Desenlerin bulunduğu belirli alanlarda renkli bir atkı çözgülerin bir altından bir üstünden geçerek bir başka renkteki desenin sınırına kadar gider ve buradan geri döner. Böylece ayrı renkteki atkılar çözgüler arasında kendi desen alanlarında gidip gelerek birer motif oluştururlar. Desenler dokuyan kişinin isteğine göre bölüm bölüm ya da aynı anda dokunabilir. Atkı iplikleri atılırken bol bırakılır ve sonra kirkitle sıkıştırılır. Böylece atkı iplikleri çözgülerini sararak gizlemiş olur (Aytaç 1997).

Belirli desen alanlarında gidip gelen değişik renkteki atkılar komşu desenin sınırına gelince kendi bölgelerindeki en son çözgüyü dolanarak geri döndüklerinden iki ayrı renkteki atkının karşılaştığı dikey çizgilerde birer yarık yani ilik oluşur. Bu yarıkların açık bırakılışı ve ya çeşitli yollarla kapatılması ile ilikli ve iliksiz kilim türleri ortaya çıkar (Acar 1982). Uzunpınar kilimlerinde çoğunlukla yatay ve eğik hatlar kullanılmış, konturlara yer verişmiştir. Uzun dikey çizgiler ise basamaklar halinde kullanılmış ve ilikli dokuma tekniği uygulanmıştır. Kıl çul ve kıl çuvallar keçî kılından düz kilim tekniğiyle dokunmuş, motifsiz dokumaktadır, sadece arada beyaz şeritler bulunmaktadır. Keçi kılları boyanmadan kendi doğal renkleri ile kullanılmaktadır.

Cicim: Cicim atkı veya çözgülerin birbirini gizlemeden eşit aralıklarla kesiştiği bez ayağı dokuma veya atkı yüzü dokumada atkı iplikleri arasına renkli desen iplikleri sıkıştırılarak dokumanın yüzeyinde kabartma desenler oluşturma tekniğidir. Zemini oluşturan atkı ve çözgüler çoğunlukla aynı renk ve kalınlıkta ipliklerdir. Normal olarak atkı atıldıktan sonra desenin durumuna göre ayrılan çözgü grubunu çözgünün arkasından öne geçirilen desen ipliği üstten atlayarak arkaya geçer. Desen iplikleri dokumanın enini tamamlayacak şekilde desenin durumuna göre çözgü ipliklerinin üstünden ve altından geçirildikten sonra arka yüzden çapraz olarak yukarıya geçer ve aynı yerden bir sağa veya sola kayarak tekrar ön tarafa geçip belirli bir çözgü grubunu atlayarak arkaya geçip bekler. Arkadan gelip öne geçen desen ipliklerini kolayca takip edebilmek için cicimler dokumanın tersinden dokunur. Cicim dokumalarının arkası desen ipliklerinin başlangıç ve bitiş noktalarında uçlarının sarkması yüzünden karışık bir görünüştedirler. Serpme veya seyrek motifli desenlerde her motifi ayrı iplikle dokumak gerekir. Cicim dokumalarının çoğunda bir çift çözgü atlandığından bezayağı veya atkı yüzü dokuma üstüne sonradan iğne ile işlenmiş izlenimi bırakırlar (Deniz 2000). Uzunpınar'da hem sık motifli hem de seyrek motifli cicimler dokunmaktadır. Cicim çuvallarda çoğunlukla pıtrak motifli kullanılır, ancak motifler sık

olarak kullanılmaz, sadece kenarlarda ve arada koyulmuş motifler vardır. Motiflerin seyrek kullanıldığı dokuma türleri çul, çuval ve iteğidir. Motiflerin sık kullanıldığı dokuma türleri ise heybe ve torba dokumalardır.

3.2.6. Dokumaların kullanım alanları ve türleri

Deniz (2000), Denizli civarında yün malzemeye dokunan eski kilimlerde yük kilimi, sergi kilimi, ölen kişinin tabutu üzerine serilen ve mezarlıktan dönüşte camiye bağışlanan sargı kilimi ve namazlık türlerinin yaygın olduğunu belirtmektedir. Bu çalışmada da Uzunpınar dokumaları kullanıldığı yerlere göre sınıflandırılmış ve 8 farklı şekilde kullanıldığı belirlenmiştir. Bunlar;

***Yer yaygısı:** 150x300 cm ve 70x200 cm boyutlarında dokunan, kilim, çul ve yolluk adıyla yere sermek için yapılan dokumalardır.

***Örtü:** 70x120cm, 90x140 cm boyutlarında dokunan, duvar örtüsü, elbiselik, yüklük olarak kullanmak amacıyla yapılan dokumalardır.

***İteği:** 150x150cm boyutunda, ekmek yaparken yere yayılan düz dokumadır.

***Namazlağ:** 70x120cm boyutunda dokunan, namaz kılarken kullanılan dokumadır.

***Torba:** 40x40cm boyutunda dokunan, pazar alışverişinde kullanmak ya da tabak, kaşık vs. koymak için yapılan dokumalardır.

***Heybe:** 50x70cm boyutunda dokunan, hayvanların sırtında yük taşımak için kullanılan büyük torbalardır.

***Kıl çul:** 150x300cm boyutunda dokunan, çadır yapımında, yer yaygısında ve harman dövümünde kullanılan dokumalardır.

***Çuval:** 80x100cm boyutunda dokunan, buğday, arpa, mısır, nohut vb. erzakları koymak, saklamak ve taşımak için kullanılan dokumalardır..

3.3. Uzunpınar Dokumalarının Renk Desen Ve Motif Özellikleri

3.3.1. Renk özellikleri

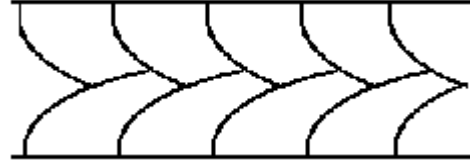
Uzunpınar dokumalarında kırmızı, beyaz, patlıcan moru, siyah, sarı, yeşil, çengeriye (yeşilin bir tonu), mavi, lacivert, pembe (şeker boyası), kahverengi, gibi renkler kullanılır. En çok kırmızı ve koyu kırmızı renkleri tercih edilirken, az olarak ta pembe ve mor renkleri kullanılmaktadır. Dokuma renkleri dokuyan kişinin renk zevkine göre belirlenir, ancak renklerin birbiriyle uyum içinde olmasına özen gösterilir. Renklerde dokuyucu tarafından anlam yüklenmiştir. Karamsar, üzgün olan kişi siyah, lacivert, koyu kahverengi renklerini çok kullanır; mutlu, sevinçli kişi ise kırmızı, pembe sarı renklerini çok kullanır. Beyaz renk ise temizlik anlamı taşımaktadır. Mor renk gösteriş anlamına gelir. Dokumalarda renklerin canlı olmasına dikkat edilir. Dokumaya karışan bakıldığında canlı renklerin kullanıldığı göze çarpar. Özellikle genç kızların çeyizlerine koymak için dokudukları dokumaların renkleri çok canlıdır, tüm göz alıcı renkler kullanılmaktadır. Turuncu, kırmızı ve pembe renkler yoğun olarak kullanılır. Namazlağlarda sade renkler ön plandadır. Dokuma türüne göre de renkler seçilir. Dokumalarda hemen hemen her renk kullanılmaktadır. Zemin rengi olarak kırmızı, koyu-kırmızı, lacivert renkleri sık olarak kullanılmaktadır. Siyah renk az da olsa kullanılır.

3.3.2. Uzunpınar dokumalarında kullanılan motifler

Dokumalar yaşam, gelenek, görenek, duygu ve düşünceleri yansıtır. Her bir Anadolu motifinin ismi, anlamı ve sembolize ettiği bir duygu bulunmaktadır. Deniz (2000), Denizli civarında ilikli kilim tekniğiyle dokunan örneklerde geometrik desenlerin hâkim olduğunu belirtmektedir. Uzunpınar dokumalarında da en çok geometrik motiflerin kullanıldığı belirlenmiştir. Kilim ve cicimlerde kullanılan motiflere “yanış” denilmekte olup, başlıca motifler şunlardır; saç örgüsü, eğri kara, bıtrak, turuncuk, sığır sidiği, yel eğdi, paşa bayrağı, makas, tarak dişi, kırlangıç kanadı, ilmecik, düğümçük, kedi izi, halatçık, yarım yanış, elibelinde, kırkayak, yarım göl, kedi gözü, kirmen, testerecik, dört göbek, üzümçük, kuşak, çeymen, muskacık, baklava dilimi, çiçek, sarmaşık dalı (Şekil 3-34). Dokuma esnasında desen, örnek dokumadan esinlenerek ya da dokuyucu kişinin isteğine bağlı şekilde hafızadan dokuma yapılmaktadır. Cicim tekniği ile genellikle torba, heybe, çuval, iteği dokunmaktadır. En çok kullanılan cicim motifi isimleri pıtrak, turunç, halatçık, eğri kara, yarım yanış, yarım göl vb. motifleridir. Kilim tekniği ile genellikle yer yaygısı, namazlağ dokunmaktadır. Kullanılan motifler sığır sidiği, yel eğdi, sarmaşık dalı, eli belinde, turuncuk, çeymen motifi, baklava dilimi, dört-göbek motifi, muskacık vb. motifleridir. Bu isimlerin çoğu halkın motive yakıştırma sonucu verdikleri isimlerdir, bazıları da anonimdir. Yakıştırma sonucu ismi oluşan motifler: makas, testerecik, muskacık, sarmaşık dalı, kırkayak, kırlangıç kanadı vb. motiflerdir. Bu motifler eskiden beri dokunan motiflerdir.

Şekil 3. Sığır sidiği

Şekil 4. Saç örgüsü

Şekil 5. Eğri kara

Şekil 6. Eğri kara

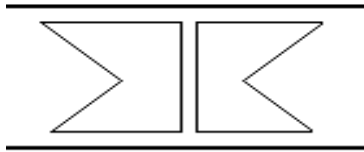
Şekil 7. Eğri kara

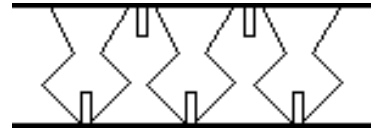
Şekil 8. Bıtrak

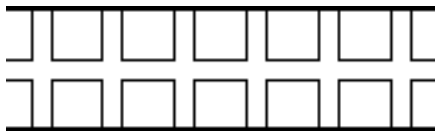
Şekil 9. Yel eğdi

Şekil 10. Paşa bayrağı

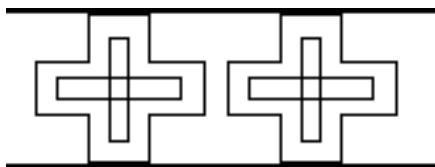
Şekil 11. Makas

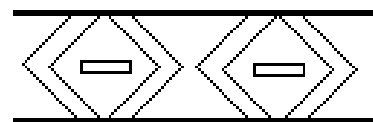
Şekil 12. Tarak dişi

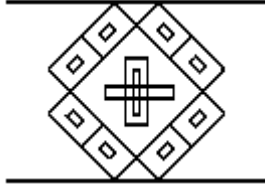
Şekil 13. Kırılmaç kanadı

Şekil 14. İlmecik

Şekil 15. Düğümcük

Şekil 16. Kedi izi

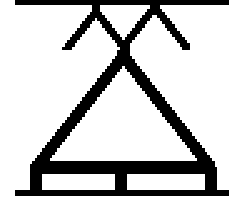
Şekil 17. Turunçcuk

Şekil 18. Halatcık

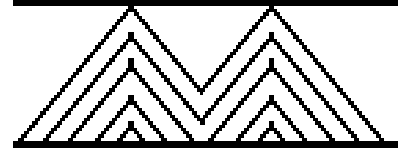
Şekil 19. Yarım yanlış

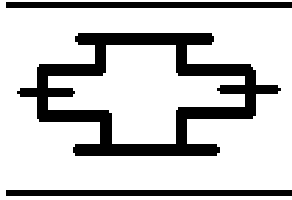
Şekil 20. Eli belinde

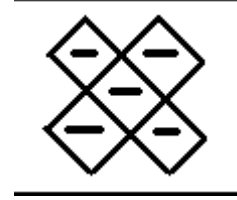
Şekil 21. Kırk ayak

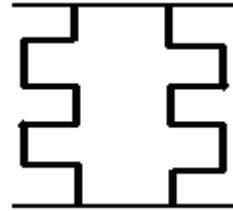
Şekil 22. Yarım göl

Şekil 23. Kedi gözü

Şekil 24. Kırmızı

Şekil 25. Testerecik

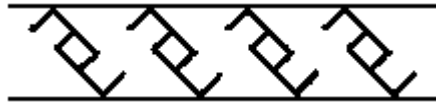
Şekil 26. Dört göbek

Şekil 27. Üzümcük

Şekil 28. Kuşak

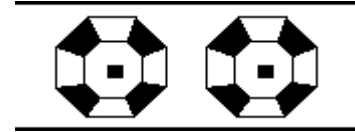
Şekil 29. Çeymen

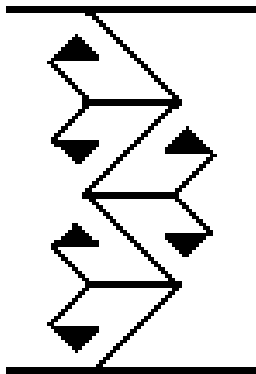
Şekil 30. Muskacık

Şekil 31. Baklava dilimi

Şekil 32. Çiçek

Şekil 33. Sarmaşık dalı

Şekil 34. Göbek

3.3.3. Motiflerin anlamları

Dokumacılık çok eskilere dayandığı için günümüzde bazı motiflerin isimleri ve anlamları unutulmuş ya da bilinmemektedir. Sembolik anlamı bilinenler şunlardır;

***Bereket motifleri:** Bıtrak, eli belinde, sarmaşık dalı (Şekil 7, 19, 33.)

***Nazar motifleri:** Kedi gözü, kirmen, muskacık, düğümcük (Şekil 23, 24, 30, 14.)

***Sevgiyi anlatan motifler:** Sarmaşık dalı, çiçek motifleri, saç örgüsü motifi, kırlangıç kanadı (Şekil 33, 33, 4, 12.)

***Korku, ölüm ve üzüntü motifleri:** Kırkayak, yel eğdi (Şekil 21, 8.)

***Üreme motifleri:** Elibeline, sarmaşık dalı (Şekil 19,33)

3.4. Uzunpınar Dokumalarının Desen Özellikleri

Dokumalar halk arasında desenlerine yada tekniğine verilen adlara göre anılmaktadır. Uzunpınar'da bulunan düz dokumalar 6'ya ayrılarak incelenmiştir. Bunlar;

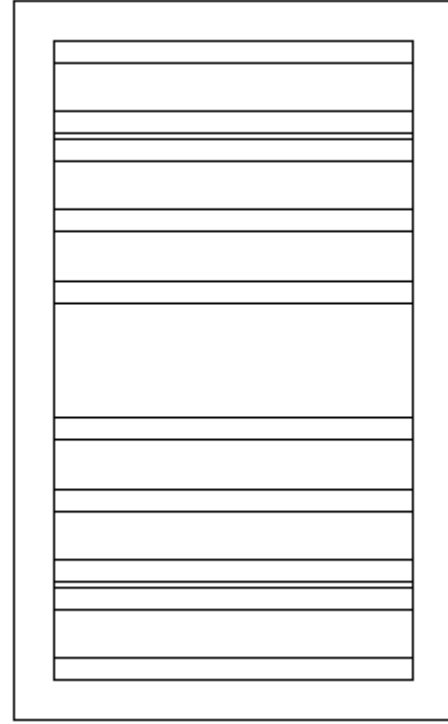
1. Kollu kilim
2. Göllü kilim
3. Mine kilim
4. Cami kapısı desenli kilim
5. Korafı (sık yanırlı)
6. Seyrek yanırlı

Kollu kilim

Dokunan kilimin zemininde bulunan şeritlerin sayısına göre iki kollu kilim, dört kollu kilim diye adlandırılır. Şerit halinde uzanan içi motiflerle dolu çubuklar zemini (göbeği) kaplar. Bu nedenle dokumaya kollu kilim adı verilir. Kilimdeki kırlangıç kanadı, kedi izi, dört göbek, düğümcük motiflerinin oluşturduğu kollardan dolayı ayrılmış bölümler farklı renklerde dokunur. Bu kolları en dışta makas motiflerinin çevrelediği bir bordür kaplar.

Şekil 35a. Kollu kilim

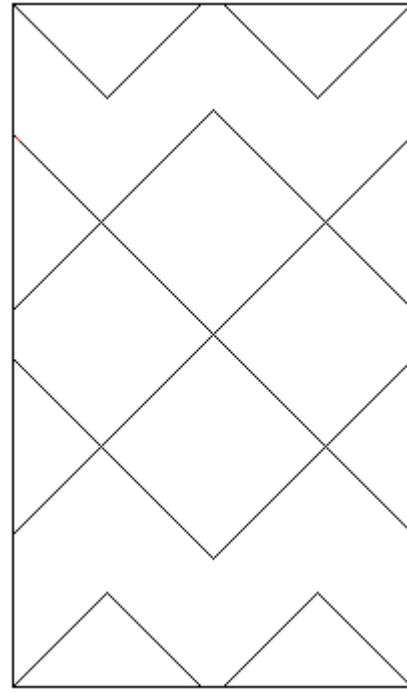
Şekil 35b. Kollu deseninin yüzey şeması

Göllü kilim

Kilimin ana desenini göbek adı verilen motif oluşturmaktadır. Kilimin iki ucunda yel eğdi motifleri yer alır.. Baklava şeklini andıran göbek motifi kilimin her tarafına düzenli tekrar prensibiyle yerleştirilir. Her göbek motifi farklı renklerde dokunur.

Şekil 36a. Göllü kilim

Şekil.36b Göllü deseninin yüzey şeması

Mine kilim

Testerecik ve tarak dişi motiflerinin çevrelediği kilim türüdür. Kırmızı motiflerinin çevrelediği beyaz bordürün içerisinde, kırmızı zemine yerleştirilmiş kırlangıç kanadı motifleri yer alır. Desen küçük ve canlı renklere motiflerden oluştuğu için mine kilim adı verilmiştir.

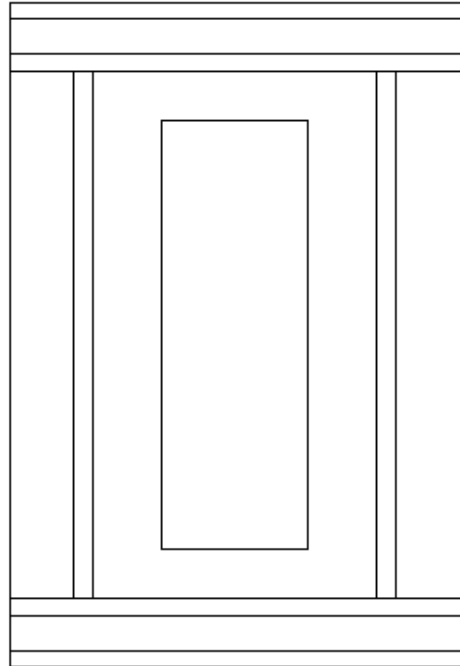
Şekil 37a. Mine kilim

Şekil 37b. Mine kilim

Şekil 37c. Mine kilim

Şekil 37d. Mine deseninin yüzey şeması

Şekil 37b’de görülen mine desenli kilim namazlağ olarak kullanılmaktadır. Zeminde koyu kırmızı, koyu mavi, koyu yeşil gibi renkler uygulanmaktadır. Motif renkleri beyaz, siyah, sarı, turuncu, kırmızı, lacivert gibi renkler sık olarak kullanılır. Motifler ise kedi gözü, kırlangıç kanadı, turuncuk, tarak dişi, baklava motifleridir.

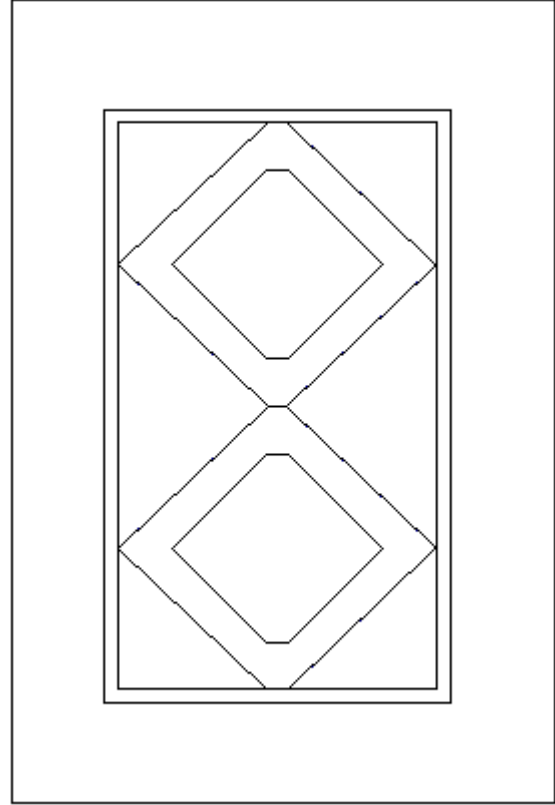
Şekil 37c’de görülen mine desenli kilimde motif renkleri kırmızı zemin üzerine, beyaz, yeşil, sarı, turuncu, mor gibi renklerdir. Motif olarak tarak motifi, kırlangıç kanadı, çiçek motifi, turuncuk, paşa bayrağı gibi motifler sık olarak kullanılmıştır.

Cami kapısı desenli kilim

Ana deseni meydana getiren altıgen motif üst üste tekrar edilerek kilim boyunca dokunur. Bu tip kilimler camilere verildiği için cami kapısı adı ile anılmaktadır.

Şekil 38a. Cami kapısı desenli kilim

Şekil 38b. Cami kapısı deseninin yüzey şeması

Korafı dokuma

Yörede sık motifli cicim tekniğiyle üretilen dokumalara korafı dokuma denilmektedir. Heybe, çuval, torba gibi dayanıklı olması gereken kullanımlar için sık motifli cicim tercih edilmektedir. Torba, içerisine yiyecek ve mutfak eşyaları konulan tek yüzü desenli dokumadır. Zemin rengi açık, motif renkleri canlıdır. Motifte kullanılan renkler mavi, kırmızı, sarı, yeşil, turuncu, açık mavi gibi renklerdir. Kullanılan motifler; baklava dilimleri, sığır sidiği, eğri kara, turuncuk, pıtrak motifleridir

Şekil 36a. Koraflı heybe dokuma

Şekil 36b. Koraflı torba dokuma

Seyrek yanıştı dokuma

Seyrek motifli cicim tekniğiyle, çuval, heybe, torba, mendil, iteği vb. dokumalar üretilmektedir. Zemini meydana getiren atkı ve çözgüler çoğunlukla aynı kalınlıkta ve renkte ipliklikler olup deseni meydana getiren ipliklikler bunlara nazaran daha kalın olur. Bu da desenlere kabartma bir görünüş sağlar. Daha çok çapraz ve dikey çizgilerden meydana gelen ufak motifler desen iplikliğinin bir çift çözgüyü ikinci sırada tamamlanan bir işlemle sarmasıyla meydana gelir (Şekil 37a).

Şekil 37a. Cicim çuval

Şekil 37b. Cicim çuval

Şekil 37c. Cicim çuval

Şekil 37d. Cicim heybe

Çuval, içerisine buğday, arpa, mısır gibi tahıl ürünlerinin saklamak yada taşımak için konulduğu tek yüzü desenli dokumadır. Heybe, içerisine yiyecek ve eşya konularak taşınmasında ve saklanmasında kullanılan tek yüzü desenli dokumalardır. Şekil 37b. görülen cicimde zemin rengi beyaz, motif renkleri ise mavi, sarı, yeşil, lacivert, turuncu, kırmızı ve siyahtır. En sık kullanılan motifler pıtrak, turuncuk, eğri kara, sığır sidiği, dört göbek, halatçık, tarak dişi motifleridir. Şekil 37c. de görülen cicimde zemin rengi beyaz, motif renkleri ise mavi, sarı, yeşil, lacivert, turuncu, kırmızı ve siyahtır. En sık kullanılan motifler pıtrak, turuncuk, eğri kara, sığır sidiği, dört göbek, halatçık, tarak dişi motifleridir. Şekil 37d.'de görülen cicim heybede, zemin rengi genellikle beyazdır. Motif renkleri kırmızı, mavi, turuncu, mor, sarı, siyah, yeşil gibi renklerdir. Pıtrak, çengel, yarım yanış motifi, baklava, turuncuk, sığır sidiği, eğri kara motifleri sık olarak dokunur.

İteğilerde bu gruba girmekte olup, seyrek motifli cicim tekniğiyle dokunan, üzerinde hamur yoğrulan, yufka açılan yer yaygısına iteği denilmektedir. Ekmek kırıntılarının yere dökülmesini engellemek amacıyla kullanılmaktadır. Zemin rengi olarak beyaz, sarı gibi açık renkler tercih edilmektedir. Motiflerde ise kırmızı, yeşil, mavi, siyah gibi canlı renklere yer verilmektedir. İteği dokumalarda en çok kullanılan motifler ise kırk ayak, pıtrak, eğri kara motifleridir.

Şekil 38. İteği

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Uzunpınar’da düz dokumalar genellikle kullanım ihtiyacını karşılamak amacıyla dokunmaktadır (heybe, torba, iteği, namazlağ gibi). Mevcut olan dokuma örnekleri yeni olup, en eskisi 20 yıl önce dokunmuştur. 70’li 80’li yıllarda yöreye gelen yabancılara bir Uzunpınar kiliminin iki battaniye karşılığında verildiği ifade edilmektedir. Bu nedenle eski kilim örneğine rastlanmamıştır. Yaşlı dokuyucular, geçmişte dokunmuş birçok kilimin halk tarafından gerek hediye, gerekse ölümlük-dirimlik kilim olarak köydeki camilere verildiğini ifade etmektedir. Ancak yapılan araştırmada camilerdeki kilimlerin kaybolduğu ya da çalındığı belirlenmiştir. Camilerdeki kilimlerin eski olduğu, tarihi özellik taşıdığı ve maddi değerinin yüksek olduğu gerekçesiyle çalındığı ifade edilmektedir.

Yörede dokumacılık yok denecek kadar azalmıştır. Günümüzde bir kaç evde nineler torunlarının çeyizleri için dokuma yapmaktadırlar. Dokuma anneden kızına geçerek ya da komşulardan görülerek öğrenilmiştir. Dokumacılık halkın kendi ihtiyacını karşılamak için yapıldığından ekonomik gelir sağlama özelliği taşımamıştır. Genç kızlar üniversitede okumayı tercih ettiklerinden dokuma yapmayı istemediklerini belirtmektedirler. Nitekim bu durum yörede okur-yazar oranının yüksek olması ve yüksek öğrenim görenlerin sayısının fazla olmasıyla da ortaya çıkmaktadır. Ayrıca üniversite mezunu gençler, çok yakın olduğu için, Denizli’ye yerleşip orada çalışmayı tercih etmektedir.

Uzunpınar düz dokumalarının motif ve desen açısından geçmişten gelen kendine has özellikleri bulunmaktadır. Kaybolmaya yüz tutmuş maddi kültür değerlerimizden olan Uzunpınar düz dokumaları, koruma altına alınmalı ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için öncelikle toplumsal bilinç ve farkındalık geliştirilmelidir. Yerel yönetimlerin el sanatlarına yaklaşımları yeniden gözden geçirilmeli ve el sanatlarının özellikle küreselleşme çağındaki dünyamızda yeniden gündeme gelip, değer kazandığını anlamaları sağlanmalıdır.

Maddi kültür değerlerimizin maddi kazanca dönüştürülme potansiyeli ve önemi yöre halkı tarafından anlaşıldığında ve bunun farkına varıldığında koruma ve geliştirme faaliyetleri, teşvik talepleri kendiliğinden gelecektir. İnsanımızın sağduyusuna ve ileri görüşlülüğüne olan inancımız tamdır.

KAYNAKLAR

- Acar, B., 1982. “Kilim, Cicim, Zili, Sumak”. Eren Yayınları No:3, Sanat Dizisi No:1, Gönül Kitabevi, Çeltüt Matbaası. İstanbul, s.47-55
- Aytaç, Ç., 1997. "El Dokumacılığı". Milli Eğitim Bakanlığı Temel Ders Kitabı. Milli Eğitim Basım Evi. İstanbul, s.64-66
- Deniz, B., 2000. “Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygılar”, Atatürk Kültür Merkezi Yayını:215, Ankara, s.80-121.
- <http://www.yerelnet.org.tr/uzunpinar> Er. Tar. 03.03.2006
- Ubuz, H.A., 2004. Sözlü Görüşme, Uzunpınar Belediye Başkanı, Uzunpınar.